

AMİSOS / AMİSOS

Cilt/ Volume 9, Sayı/ Issue 17 (Aralık/ December 2024), ss./ pp. 164-185
ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230
DOI: 10.48122/amisos.1564718

Özgün Makale/ Original Article

Geliş Tarihi/Received: 10. 10. 2024
Kabul Tarihi/Accepted: 09. 12. 2024

ANTİK İBERIA KRALLIĞI'NIN POLİTİK VE İDARİ YAPISI

THE POLITICAL AND ADMINISTRATIVE STRUCTURE OF THE ANCIENT KINGDOM OF IBERIA

Sinem KEKÜLLÜOĞLU*

Öz

Gürcistan'ın doğusunda bulunan Iberia Bölgesi, Antik Çağ'da Kafkasya'nın önemli geçiş noktalarından biri olarak kabul edilmekteydi. Bölge sınırları içerisinde yer alan geçitler sayesinde tarih boyunca büyük güçlerin hedefi haline gelmiş, böylece Iberia'nın Antik Çağ tarihi boyunca siyasi ve askeri alanda popülaritesini kaybetmemesine yol açmıştır. Tarihi Prehistorik dönemlere kadar uzanan bu bölgede MS 1. yüzyıldan itibaren politik ve idari yönetim biçimi bakımından birtakım gelişmeler yaşanmış olduğu görülmektedir. MÖ yaklaşık 4. yüzyılda kurulduğu düşünülen Iberia Krallığı, jeostratejik konumundan dolayı özellikle Roma ve Sasanî İmparatorluğu tarafından ele geçirilmeye çalışılmıştır. MS 3. yüzyıldan itibaren bölgede yaşanan savaşlar ve ayaklanmalar Iberia Krallığı'nın varlığını sürdürmesine engel olamamış ancak kral I. Vakhtang Gorgasalî'den sonra gücünde azalma görülmüştür. MS 530/?'dan sonra krallık yönetimi yerini İran kökenli *marzpan* adlı bölgesel yöneticilere bırakmıştır. Klasik Çağ'dan Geç Antik Çağ'a kadar var olduğu bilinen Iberia Krallığı, özellikle birkaç soylu ailenin mensuplarından seçilen krallar sayesinde doğudaki ve batıdaki devletlere karşı ayakta kalabilmiştir. Krallık yönetiminde yetkinliğe sahip olan ailelerin kendi içlerindeki akrabalık ilişkileri ve soy bağları zaman zaman evlat edinme gibi durumlar nedeniyle karmaşık bir duruma dönüşmektedir. Buna rağmen yönetimde sadece birkaç ailenin bulunması akrabalık ilişkilerine dair veriler elde etmeyi kolaylaştırmaktadır. Iberia Krallığı'nın yönetim modelinde Pers ve İran kökenli bir idari yapı tarzının benimsendiği görülmektedir. Buna bağlı olarak idari yapıdaki görev ve yetkilerin incelenmesi yapılırken doğu modeli dikkate alınmalıdır. Bu çalışmada Iberia Krallığı'nın sahip olduğu coğrafi özelliklerin askeri

* Sorumlu Yazar/Responsible Author: Doktora Öğr. Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Giresun/Türkiye. E-Posta: sinemkucukoglu@hotmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9614-2104>

ve siyasi yapısına olan etkileri, krallığın tarihsel gelişimi ve yönetim biçimi hakkında değerlendime yapılacaktır. Ayrıca krallığın uzun bir dönem boyunca nasıl ayakta kalabildiği sorusuna yanıt bulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Gürcistan, Iberia Krallığı, Yönetim, İdari Görevliler, Krallar ve Soy Ağaçları.

Abstract

The Iberia Region, located in the east of Georgia, was considered one of the important transit points of the Caucasus in ancient times. Thanks to the passes within the region's borders, it has become the target of great Powers throughout history, thus ensuring Iberia's popularity in the political and military fields throughout its ancient history. This region, which dates back to prehistoric times, has witnessed political and administrative management developments since the 1st century AD. The Kingdom of Iberia, considered to have been founded around the 4th century BC, was attempted to be captured by the Roman and Sassanid Empires in particular due to its geostrategic location. The wars and rebellions in the region from the 3rd century AD onwards could not prevent the Iberian Kingdom from continuing its existence, but its power decreased after King Vakhtang I Gorgasali. After 530 AD, the royal administration was replaced by regional rulers called marzpan of Iranian origin. The Kingdom of Iberia, known to have existed from the Classical Age to Late Antiquity, was able to survive against the Eastern and Western states thanks to the kings chosen from members of a few noble families. The kingship relations and lineage ties within families that have authority over the kingdom's administration sometimes become complicated due to events such as adoption. However, the fact that only a few families are in the administration makes obtaining data on kinship relations easier. It is observed that the administrative model of the Kingdom of Iberia adopted an administrative structure style of Persian and Iranian origin. Accordingly, the eastern model should be considered when examining the administrative structure's duties and authorities. This study plans to evaluate the effects of the geographical features of the Iberia Region in Transcaucasia on its military and political structure and the historical development and form of government of the kingdom established in the region. In addition, an attempt will be made to answer the question of how the kingdom was able to survive for such a long period.

Keywords: Eastern Georgia, Kingdom of Iberia, Management, Administrative Officers, Kings and Their Family Trees.

1. Giriş

Günümüzde Doğu Gürcistan'da yer alan antik Iberia Bölgesi, batıda Kolkhis, doğuda Albania, güneyde Armenia ve kuzeyde Kafkas Dağları'yla sınır oluşturmaktadır (Res. 1). Batıdaki komşusu Kolkhis'in aksine dağlık ve engebeli bir coğrafyaya sahip olan Iberia, Antik Çağ boyunca bu özelliğinin olumlu ve olumsuz sonuçlarıyla karşılaşmıştır. Bölgenin geçilmesi zor dağ geçitleri, buraya yapılacak olan istilaları ve akınları engellemiştir. En önemli iki geçidi Darial ve Derbent geçitleri olup bölgede yaşayanlar bu geçitleri kontrol altında tutarak Romalılar, Persler ve Sasanilere karşı bu geçitleri bir silah olarak kullanmışlardır. Bölgedeki geçitler Antik Çağ yazarlarının eserlerinde bahsedilmektedir.¹ Iberia'nın siyasi tarihinde etkin rol oynayan bu iki geçide dair hem Antik Çağ yazarlarının hem de modern yazarların farklı görüşler ileri sürdüğü görülmektedir. Özellikle Caspia Kapıları olarak anılan geçidin Derbent Geçidi, Kafkas Kapıları olarak anılan geçidin ise Darial Geçidi olabileceği kanısındayız. Çünkü Caspia Kapıları'yla ilgili olarak Polybios, *Historiae* adlı eserinde Persia'yı Parthia'dan ayıran bir çöl ovası bulunduğunu, burada Caspia Kapıları'na baktığını ve Hyrcania Denizi'nden uzakta olmadığını belirtmektedir.² Bu ifadelerden yola çıkarak söz konusu geçidin Hazar'a yakın konumda bulunması ve daha ovalık bir yerde olmasından dolayı Derbent Geçidi'nden bahsedilmiş olmalıdır. Modern araştırmacılardan Obrusanszky'nin bu bölgede Derbent

¹ Plinius, VI. 12. 30: Plinius eserinde "Porta Caucasiae" (Kafkas Kapıları) ifadesini kullanmış olup söz konusu geçit muhtemelen Darial Geçidi olmalıdır. Ptolemaios, V. 8. 11: Ptolemaios ise Darial Geçidi'ni Sarmatia Kapıları" olarak belirtmiştir.

² Polybios, V. 44. 5.

Tepesi'nden denize uzanan bir kale bulunduğundan söz etmesi,³ Caspia Geçidi olarak anılan geçidin Derbent Geçidi⁴ olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca Plinius'un belirttiği Kafkas Kapıları'nın⁵ Kafkas Dağları'nda yer alan geçidin, dağlık bir alanda bulunmasından dolayı Darial Geçidi⁶ olabileceği kanısına ulaşılabilir.

Iberia kralları bölgenin coğrafi yapısını askeri alanda bir avantaj olarak kullanabilmiştir. Iberia Bölgesi'nden geçen önemli Kafkasya geçitleri, Doğu ile Batı'nın bulunduğu bir kilit noktasını oluşturmaktaydı. Bu bağlamda büyük devletlerin ele geçirmek istedikleri ve bunu başaramasalar dahi Iberia krallarıyla dostluk ilişkileri kurmaya çalıştıkları antik kaynaklarda geçmektedir. Her ne kadar krallık, düzenli bir orduya sahip olmasa da gerektiğinde tüm Kartli halkı ve dağ kabileleri, komşu bölgelerin desteğini alarak güçlü bir ordu oluşturabilmişlerdir. Iberia Krallığı uzun bir süre soylu ailelerin tekelinde olan monarşik yönetim biçimini benimsemiş olup MS 530'lardan sonra bölgesel yöneticilerin (*eristav*, *spaspes* vd.) burada etkin rol oynadıkları görülmektedir.

Antik Çağ'da MÖ 4. yüzyıldan itibaren monarşik bir yönetim modelinin uygulandığı Iberia'da, kralların yanı sıra bölgesel yöneticiler olan *eristav*ların yönetimde yer aldığı görülmektedir. Krallara bağlı olarak görev yapmış olan *eristavlar*, kralların idari sorumluluk yükünü azaltmışlardır. Iberia Krallığı'nda kraldan sonra gelen ikinci kişi *spaspes* adlı yöneticiler olmuştur. İdari ve askeri görevlerden sorumlu olan *spaspes*lerin, günümüzdeki bakanlık statüsüne eşdeğer olduğu söylenebilir. Bu bağlamda krallıkta idari görev sıralamasının kraldan başlayarak *spaspes*, *eristav* ve diğer alt memurluklardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Krallıktaki önemli memurlardan biri de *pitiaks* olup bu memurluğu bölgedeki Aramice ve Yunanca yazıtlarda görmek mümkündür. *Pitiaks*lar, hem askeri hem de idari yönetimde görev yapmaktaydı. Iberia Krallığı'ndaki memurlukların İran kökenli olduğu bilinmekte olup askeri ve idari yönetimde, Pers (İran) yönetim modelinin benimsendiği anlaşılmaktadır.⁷

2. Iberia Krallığı'nın Tarihçesi

MÖ yaklaşık 4. yüzyılda kurulmuş olan Iberia Krallığı, sahip olduğu jeostratejik özellikler sayesinde Roma İmparatorluğu gibi büyük bir güç karşısında dik durabilmeyi başarmıştır. Roma ile ilk temas Pompeius'un MÖ 65 yılında Pontos kralı VI. Mithridates'e karşı yürüttüğü sefer sırasında gerçekleşmiştir. Bu sefer sırasında Pompeius, Albania, Güney Kafkasya, Iberia ve Kolkhis'i fethetmiştir⁸. Strabon'a göre Pompeius, riskli dağ ülkesi boyunca dar bir yürüyüş rotasını takip ederek Yukarı Kyros vadisi boyunca ilerleyerek Iberia'ya girmiştir⁹. Cassius Dio'ya göre, Pompeius'u Iberia'yı fethetmeye sevk eden durum, o dönemde Iberia tahtında bulunan Artoces'in entrikalarıdır¹⁰. Artoces, her ne kadar Pompeius'a karşı savaşmış olsa da başarısız olup barış istemek zorunda kalmış ve bunun karşılığında oğullarını Pompeius'a rehin olarak vermiştir. Bu antlaşma ile Iberia, resmi olarak Roma hakimiyetine girmiş ve her iki devlet arasında daha çok askeri yardımlardan oluşan bir ittifak ilişkisi kurulmuştur. Söz konusu antlaşmanın en ilginç yanı ise Iberia'nın haraç ödemek ya da

³ Obrusanszky 2011, 112-113.

⁴ Derbent Geçidi'ne tarih boyunca farklı isimler verilmiştir: Araplar "karakol" anlamına gelen *El-bap*, *El-Ebvap*, *Bab-ül-Ebvap* gibi isimler kullanmışlardır. Ayrıca Farslar tarafından *Derbend-i Hazeran* ve Türkler ise "demir kapı" yani Demir Kapı isimleriyle anılmıştır. Bkz. Özgül - Ceylan 2017, 38.

⁵ Plinius, VI. 12. 40.

⁶ Bekirova, Plinius'un Caspia Kapıları'nın Darial Geçidi olarak adlandırılmasının yanlış olduğunu ileri sürdüğünden ve coğrafi özellikler dikkate alındığında Kafkas Kapıları'nın Darial Geçidi'ni vurguladığından bahsetmektedir. Bkz. Bekirova 2020, 1188.

⁷ Schleicher 2021, 283-299.

⁸ Schleicher 2021, 56.

⁹ Strabon, XI. 3. 5; Braund 1994, 166.

¹⁰ Cassius Dio, 37. 1. 2.

sınırlarını daraltmak zorunda kalmamış olmasıdır. Sonuç olarak Iberia Krallığı, Pompeius'un saldırılarından çok fazla yara almadan kurtulmuştur.¹¹

MÖ 37/6 yılında yeni bir Iberia istilası yaşanmıştır. Bu süreçte Romalı Canidius Crassus, Iberia kralı Pharnabazes'i yenmiş ve Iberia yeniden Roma'nın müttefiki olmuştur. Roma'nın Parth Seferi'ne Iberia'nın da katılması teklif edilmiştir. Bu dönemde Iberialılar stratejik konumlarını ve güçlerini kullanarak Albanialar ve Sarmatialılar'ın desteğiyle Armenia'yı işgal etmişlerdir. Ayrıca Parthlar'ın Iberia kralının küçük kardeşi Mithridates'i ortadan kaldırma girişimlerini geri püskürtmüşlerdir.¹² Iberia Krallığı MÖ 1. yüzyılın sonlarına doğru yükselişe geçmiş, bu dönemde Iberialılar, jeopolitik üstünlüğünden dolayı Romalılar ile Parthlar arasındaki çatışmalardan ustalıkla yararlanmışlardır. Krallık bu yüzyılda Aragus (Aras) nehri üzerindeki Artaxata'yı ele geçirebilecek kadar güçlenmiştir.¹³ MS 30'lu yıllarda Iberia kralı Parsman Roma'yla gizli bir anlaşma yaparak Parth Seferi'ne çıkmış ve Parthlar'ı yenilgiye uğratmıştır.¹⁴

Iberia Krallığı'nda en dikkat çekici durum, Roma'ya dost krallar (*amici populi Romani*) arasında Iberia krallarının da yer almasıdır. Roma, bazı devletleri askeri ve stratejik bağlamda kendi tarafına çekebilmek için bu güçlerle müttefik olmuş ve bir anlamda diplomatik bir dostluk ilişkisi kurmuştur. Bu duruma en iyi örnek olarak Roma imparatoru Antoninus Pius ile Iberia kralı Pharasmanes'in dostluk ilişkisi verilebilir. Pharasmanes eşi ve beraberindekilerle Roma'ya Antoninus Pius'u ziyaret etmek için gitmiştir. Kendisinin Capitol'de kurban kesmesine izin verilmiş ve buraya kralın bir heykeli dikilmiştir. Ayrıca Iberia kralı ve heyetindekiler için de bir gösteri düzenlenmiştir. Pharasmanes'in Roma'ya ziyaretini Cassius Dio'nun eserinden öğrenmekteyiz. Söz konusu ziyarete ilişkin olarak Dio'nun Romaika adlı eserinde şu ifadeler yer verilmiştir:¹⁵

“Iberialı Pharasmanes, karısı ile birlikte Roma'ya gidip hem tanrılara dua ettiler hem de Capitol'de kurban kestiler. Atlı askerlerine Henneius'ta kalmalarını emretti ve hem kendi hem de Iberialı önde gelenlerin oğullarının askeri talimini izledi”.

Iberia Krallığı hakkında ayrıntılı bilgiler sunan Gürcü Kroniği Kartlis Tskhovreba, Orta Çağ'da yazılmış bir eser olup buradaki bilgiler antik kaynaklarla kıyaslandığında bazı çelişkili durumlar göze çarpmaktadır. Örneğin, Kartlis Tskhovreba'da I. Pharasmanes'in ölümünden sonra oğullarının tahta geçtiği belirtilmektedir.¹⁶ Toumanoff, I. Pharasmanes'in MS 58 yılında öldüğünden, aynı yıl Mithridates (I. Mihrdat)'in tahtın yeni kralı olduğundan söz etmektedir.¹⁷ Ayrıca Toumanoff, Tacitus'un Annales adlı eserinde MS 60 yılında Armenia sınırındaki toprakların I. Pharasmanes tarafından ele geçirildiğinden bahsedildiğini, fakat burada I. Pharasmanes ile Mithridates'in karıştırılmış olabileceğini ileri sürmektedir.¹⁸ Modern araştırmacılardan Baumer ise, Kartlis Tskhovreba'daki bilgilere dayanarak Iberia Krallığı'nın MS 58 yılından 132 yılına kadar olan dönemde Iberia'nın çift kralla yönetildiğini ileri sürmektedir. Bu eserdeki bilgiler doğru kabul edilirse, krallardan biri Kyros'un sağ kıyısında yer alan Harmozika'da (Armaztsikhe), diğeri ise nehrin sol kıyısındaki Mtskheta'da hüküm sürmüş olduğu görülmektedir.¹⁹

¹¹ Schleicher 2021, 56-57.

¹² Schleicher 2021, 59-61.

¹³ Gamkrelidze 2012, 132.

¹⁴ Tacitus, IV. 33-35.

¹⁵ Cassius Dio, LXX. 2.

¹⁶ Mroveli 2014, 31.

¹⁷ Toumanoff 1969, 12.

¹⁸ Tacitus, Annales, XIV. 26; Toumanoff 1969, 14.

¹⁹ Baumer 2021, 151.

Roma İmparatorluğu ile Iberia Krallığı arasındaki ilişki dikkate alındığında, Traianus'un Parth Seferi'ne katılan Iberia kralı Amaspos'un Nisibis'teki savaştan önce ölmesi, kralın onuruna bir kitabe yapılması ve mezarının birkaç yıl sonra Roma'ya taşınması önemli bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰ Ayrıca Amaspos'un mezarının Roma'ya götürülmesi Roma İmparatorluğu ile Iberia Krallığı arasındaki dostluk ilişkisinin bir göstergesi niteliğindedir. Iberia Krallığı, tarihi boyunca Romalılar'ın Parthlar ve Sasanilerle olan çatışmalarında politik bir tutum sergileyerek bu kaos dönemini kendi lehine çevirerek durumu daha avantajlı hale getirmeyi başarmıştır. Iberia krallarının taktiksel tutum ve davranışlarından dolayı krallık savaşlardan ve istilalardan çok fazla yara almadan çıkabilmiş ve uzun süre varlığını koruyabilmiştir.

İmparator Hadrianus, çıktığı Doğu Seferi'nde Iberia kralı II. Pharasmanes'le görüşme talebi etmiş fakat kral bu teklifi reddetmiştir. Hadrianus ise II. Pharasmanes'in bu davranışını düşmanca karşılamak yerine krala birbirinden değerli hediyeler göndermiştir.²¹ Her ne kadar Roma imparatoru daha ılımlı bir davranış sergilemiş olsa da II. Pharasmanes tam aksine bu dönemde Roma İmparatorluğu ile dostluk ilişkisi kurmayı istememiştir. Braund'a göre, Hadrianus'un bu kadar ılımlı yaklaşmasının sebebi, Iberia'nın doğu sınırındaki rolünün öneminin farkında olmasıdır. Ayrıca II. Pharasmanes daha politik davranarak Hadrianus'un bu teklifini reddetmiştir.²² MS yaklaşık 130'lu yıllarda Roma imparatoru ile Iberia kralı arasındaki ilişkiye bakıldığında, II. Pharasmanes'in dik bir duruş sergilediği ve Roma'nın zayıf noktalarından faydalanarak onlara karşı çıktığı anlaşılmaktadır. II. Pharasmanes'in Roma'nın askeri varlığının azalmasından yararlanarak Kartli'de tam egemenlik kurmak için var olan sınırları batıda Kolkhis'e kadar genişletmiş olması politik davranışının kanıtı niteliğindedir.²³

Hadrianus'un ölümünden sonra Roma tahtına geçen Antoninus Pius, III. Pharasmanes ile dostane ilişkiler içinde olmuştur. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi II. Pharasmanes'in Hadrianus'u reddetmesi politik bir davranışsa, Antoninus Pius döneminde bunu sürdürülmemesi tuhaf bir yaklaşımdır. Ancak Antoninus Pius döneminde her iki güç arasında karşılıklı bir çıkar ilişkisi olması da muhtemeldir. Bu çıkar ilişkisinin boyutu kesin olarak bilinmemekle birlikte Antoninus Pius ile III. Pharasmanes'in birbirlerini her fırsatta övmeleri ve birbirlerine değerli hediyeler sunmaları bunun göstergesi olabilir. Armaziskhevi'deki kazılarda tespit edilmiş MS 2. yüzyıla ait gümüş bir tabağın ortasında Antoninus Pius'un büstünün bulunması, diplomatik hediyelere bir örnek niteliğindedir. Bagineti'de bulunmuş olan bir başka tabakta ise Marcus Aurelius'un portresi bulunmakta olup Roma imparatorlarının gümüş tabakların yanı sıra üzerinde Iberia krallarının portresini taşıyan altın sikkeler de bağışlanmış oldukları anlaşılmaktadır.²⁴ Tüm bu veriler dikkate alındığında MS 2. yüzyılda genel olarak Iberia Krallığı ile Roma İmparatorluğu arasında dostane ilişkilerin olduğunu ve bu durumu diplomatik hediyelerle taçlandırdıklarını söyleyebiliriz.

MS 3. yüzyıla gelindiğinde hem doğudaki hem de batıdaki ayaklanmalar, istilalar ve birtakım siyasi değişimlere neden olmuştur. Doğu sınırının kilit noktasında bulunan Iberia Bölgesi, her zaman baskın güçlerin hedefi olmuştur.²⁵ Çünkü Iberia'yı ele geçirmek, bir anlamda Doğu'nun kapılarını ardına kadar açmak demektir. MS 3. yüzyılda Persia'da kurulan Sasani İmparatorluğu, Kafkasya'da Iberia Krallığı üzerinde baskı unsuru olmuştur. Bu dönemde Roma-Iberia arasındaki dostluk ilişkileri de etkisini kaybetmeye başlamıştır.²⁶ Sasani

²⁰ Schleicher 2021, 71.

²¹ Coene 2009, 104.

²² Braund 1994, 232.

²³ Baumer 2021, 152.

²⁴ Braund 1994, 235-237.

²⁵ Baumer 2021, 154.

²⁶ Schleicher 2021, 82.

İmparatorluğu'nun bir anlamda Iberia Krallığı'nı birçok açıdan etkilemiş olduğu söylenebilir. Bu dönemde Sasaniler ile Kafkas halkları arasında çatışmalar yaşanmış, bu çatışmalar sırasında Iberialılar Armenialılar'a destek olmuşlardır. Kartlis Tskhovreba'da konuyla ilgili şu ifadelerle yer verilmiştir:²⁷

“Armenia’da Pers kralı Kisra ile Armenia kralı Hüsrev arasında savaş başlamıştır. Iberia kralı Aspagur ona yardım etti. Aspagur çok daha fazlasını yaparak Kafkas halklarına kapıları açtı ve Osetleri, Lekleri ve Hazarları getirerek Persler’e karşı savaşmak için Armenia kralı Hüsrev ile birlikte gitmiştir”.

Bu ifadeler doğru kabul edildiği takdirde, Iberia kralının Armenia'nın yanında yer aldığı ve savaşmaları için geçitleri açtığı anlaşılmaktadır. Buradan Iberia'nın Doğu sınırında kilit bir noktada yer alması ve geçitlerin kontrolünü elinde tutması, stratejik öneminin bir göstergesidir. Antik Çağ yazarlarından Cassius Dio, Sasani kralı Ardashir'in farklı halklardan oluşan bir topluluk tarafından yenildiğinden bahsetmektedir.²⁸ Söz konusu eserde geçen olay, muhtemelen Kartlis Tskhovreba'da anlatılan Kafkas halklarının Sasaniler'e karşı birleşip savaşması olmalıdır. MS 3. yüzyılda Sasaniler ile Romalılar arasında çatışmalar yaşanmış, bu süreçte Armenia ve Iberia bu mücadelelere zaman zaman katılmak zorunda kalmışlardır. Sasani İmparatorluğu'nun Kafkas halkları üzerindeki olumsuz etkileri düşünüldüğünde, Iberia ve Armenia Sasaniler'e karşı Roma'nın yanında yer alması olmalıdır.

MS 3. yüzyıldaki çalkantılı dönemde Sasani kralı I. Şapur MS 262 yılında, üç dilli bir yazıt yayımlamış, bu yazıtta hükümdarın yönetimi altındaki bölgeler arasında Iberia da yer almıştır.²⁹ Braund'a göre, Şapur Iberia'yı imparatorluğun bütünleyici bir parçası olarak görmekteydi ve yazıtın başındaki halk listeleri arasında Iberia da bulunmaktaydı (Persia, Parthia, Susiana, Mesene, Assyria, Adiabene, Arabia, Atropatene, Armenia, Iberia, Makhelonia, Albania, Balsagan, Kafkaslar'ın üstü ve Alan Kapıları ve Elbruz, Media, Hyrcania...).³⁰ Preud'homme'a göre, I. Şapur yazıtı ile İran hegemonyasının yeni sınırının Kafkas Dağları'nın doğal bir sınır oluşturduğu sonucuna varmak mümkündür.³¹ Sasani-Roma çatışmaları esnasında Valerianus, I. Şapur tarafından esir alınmıştır. Onun bu esaretini sona erdirmek için Iberialılar ve bölgedeki diğer halklar çaba sarfetmişlerdir. Bu durumu Historia Augusta'nın Valeriani Duo adlı bölümü teyit etmektedir. Söz konusu eserde konuyla ilgili olarak şu ifadelerle yer verilmektedir:³²

“Baktrialılar, Iberialılar, Albanlar ve Tauroiskitler, Şapur’a mektup göndermekten vazgeçtiler ve Romalı generallere Valerianus’un esaretten kurtulması için yardım edeceklerini yazdılar”.

Schleicher'a göre, MS 252-262 yılları arasında Iberialılar Sasaniler'e karşı boyun eğdirilmiştir.³³ Yukarıda bahsedilen I. Şapur'un yazıtı, bunun en önemli kanıtı niteliğindedir. Bunun yanı sıra Roma imparatoru Valerianus'un esir alınmasından sonra Iberia'nın Roma'nın yanında yer aldığı da anlaşılmaktadır. I. Şapur'un yazıtına benzer bir yazıt MS 293-296 yılları arasında Paikula'da kral Narseh tarafından yazılmış olup yazıtta kralların doğudan batıya doğru sıralandığı görülmektedir. Burada adı geçen krallar arasında Iberia kralı da bulunmaktadır. Braund'a göre, Narseh Iberia kralını danışmanı olarak bırakmış ve kendisinin müttefiki olarak

²⁷ Mroveli 2014, 39.

²⁸ Cassius Dio LXXX. 3. 3; Schleicher 2021, 84.

²⁹ <https://parthiansources.com/texts/skz/skz-translation/>; Preud'homme 2018, 46.

³⁰ Braund 1994, 240.

³¹ Preud'homme 2018, 46-47.

³² Historia Augusta III. 4.

³³ Schleicher 2021, 87.

görmüştür. Braund'dan edindiğimiz bilgiye göre, ikinci bir liste daha bulunmakta olup bu listede Iberia kralı en üst sırada yer almaktadır.³⁴

Roma İmparatorluğu'nun MS 3. yüzyıldaki çatışmalarda ve isyanlarda eski gücünü giderek kaybettiği birçok kaynak tarafından teyit edilmektedir.³⁵ Bu çalkantılı dönemde, MS 363'te Roma imparatoru Iovianus, iç ve dış baskılara daha fazla dayanamayarak barış istemek zorunda kalmıştır. Seicheer'a göre, Iovianus Barışı kapsamında Iberialılar, Persler'in Bakar soyunu tahtın gerçek varisi olarak görmüşler ve Romalılar bu konuyla ilgili pek bir şey yapamamışlardır.³⁶ MS 387 yılında, Roma imparatoru I. Theodosius ile Sasani kralı III. Şapur arasında yapılan anlaşmaya göre, Roma Iberia üzerinde daha fazla hak iddia edememiş, böylece bölgedeki Roma etkisi sona ermiştir.³⁷ Iberia Krallığı, tarih boyunca kimi zaman aktif kimi zaman pasif de olsa siyasi varlığını uzun bir süre korumayı başarabilmiştir. Özellikle tahta geçen krallar ve yönetimde söz sahibi olan soylu aileler, krallığın mihenk taşlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Iberia Krallığı'nın ortaya çıkışı, krallar, yöneticiler ve onların soy ağaçlarını ayrıntılı olarak incelemek gerekmektedir.

3. Iberia Krallığı'nın Ortaya Çıkışı ve Kralların Soy Ağaçları

Iberia Krallığı, MÖ 4. yüzyılda Büyük İskender'in Akhaimenes İmparatorluğu'nu yok etmesinden sonraki süreçte kurulduğu düşünülmektedir. İskender, imparatorluğu yiktikten sonra Iberia'ya yönelmiş ve burayı fethetmiştir. Buradan ayrılırken komutanlarından Azon'u bölgeye yönetici olarak atamıştır. Gürcü Kroniği Mektsevai Kartlisai'ye (Kartli'nin Dönüşümü) göre, Azon Arian-Kartli kralının oğluydu. Azon, ilk olarak yakın akrabalarından 18 aileyi Iberia'ya yerleştirmiştir.³⁸ Bölge halkına oldukça sıkıntı yaşatan Azon'un, kana susamış, oldukça öfkeli ve kibirli bir karaktere sahip olduğu belirtilmektedir. Dinsel olarak büyük bir değişim yapan Azon, İskender'in inanç sistemini reddedip putlara tapmaya başlamış, Gatsi ve Gaim adlarında gümüşten iki put yaptırmıştır. O dönemde Azon'un karşısında durabilecek tek kişi Kartli soyundan gelen Parnavaz olmuştur. Babası ve amcası İskender tarafından öldürüldüğünde 3 yaşında olan Parnavaz, annesi tarafından Kafkas Dağları'na kaçırılmıştır. Büyüdüğünde Mtskheta'ya dönen Parnavaz, Azon'a karşı bir ordu kurmuş, çıkan savaşta Azon'u yenerek Kartli (Iberia)'nin kralı ilan edilmiştir. Azon'un gazabından kurtulan bölge halkı Parnavaz'ın kral oluşundan memnuniyet duymuştur. Bu kral Iberia Krallığı'nı Pers yönetim biçimi ile idare etmiştir.³⁹ Parnavaz'ın efsanevi bir kral olmasına dair bazı görüşler bulunmaktadır. Rayfield'e göre, Parnavaz, geç dönem tarihçileri tarafından efsanevi bir kahraman olarak anılmaktadır. Ona göre, kralın adı birçok Iberia kralında olduğu gibi İran kökenli olup ismi *farna* yani "ilahi ışıltı" anlamına gelmektedir.⁴⁰

Parnavaz'ın yönetiminde Iberia Bölgesi'nde yeniden bir inşa çalışması başlamış, kral yaşamının büyük bir kısmını Kartli Bölgesi'nin tamamını yeniden inşa etmekle ve daha da zenginleşmesini sağlamakla geçirmiştir. Azon'dan ayrılıp kendisine katılan 10000 Romalı askeri bölgenin farklı bölgelerine yerleştirerek onlara *aznauri*⁴¹ adını vermiştir. Iberia Krallığı'nın bilinen ilk kralı olan Parnavaz döneminde bölgede huzur ve barış içinde yaşam geçiren halk, krallarından oldukça memnun olmuştur. Bunun nedeni ise muhtemelen

³⁴ Braund 1994, 241.

³⁵ Appianus III. 27. 5; Gibbon 1787, 1. VII; Drinkwater 2008, 28-66.

³⁶ Schleicher 2021, 107.

³⁷ Schleicher 2021, 113.

³⁸ Thomson 1996, 25vd.; Assatiani-Janelidze 2009, 22; Mroveli 2014, 21 vd.; Baumer 2021, 148-149.

³⁹ Mroveli 2014, 24.

⁴⁰ Rayfield 2012, 23.

⁴¹ Schleicher, Strabon'un Iber toplumunu sınıflandırdığını ve ilgili kaynakta üçüncü sınıfta *aznauri* denilen soyluların yer aldığını belirtmektedir. Ayrıca ona göre soylu olmayanlar ise *uaznauri* olarak adlandırılmaktaydı. Bkz. Schleicher 2021, 260.

Parnavaz'ın Azon'un aksine bölgenin çıkarlarını gözeterek halkın daha rahat bir ortamda yaşaması için çaba harcamış olmasıdır. Gürcü Kroniği Kartlis Tskhovreba'da kralın tüm bu zaferleri bilgeliği, cesareti, yiğitliği ve zenginliği sayesinde elde ettiğinden bahsedilmektedir.⁴² Sahip olduğu bu özellikler ve muhtemelen merhameti sayesinde bölge halkı adeta azap çekmekten kurtulmuş olmalıdır.

Iberia'da krallığın babadan oğula geçtiği görülmekte olup Parnavaz'dan sonra yerine oğlu I. Saurmag (MÖ 234-159) geçmiştir. Kartlis Tskhovreba'ya göre, Gürcü *eristavlar* Saurmag'ın krallığından memnun kalmamış ve onu tahttan indirmek için öldürmeye karar vermişlerdir. Saurmag ise öldürüleceğini anlayıp annesinin yanına Durdzuklar'ın ülkesine kaçmıştır. Daha sonra Romalı *aznauriler* onun peşinden gitmiş, babası Parnavaz'ın anısına krala hizmet edeceklerini bildirmişlerdir. Saurmag Durdzukları ve *aznaurileri* yanına alarak güçlü bir ordu kurmuş ve Kartli'nin tamamını ele geçirmiştir. Kendisinin yanında olan *aznaurileri* soylu rütbesine çıkararak Kartliler'in haklarını en aza indirmiştir. Durdzuketideki Kafkas soyundan olanları orada iskân edilecek yer kalmadığından Iberia'ya getirmiştir. Bu kişilerden bazılarını Diodeti'den Egrisi'ye kadar toprak vererek dağlara yerleştirmiş, bazılarını da soylu yapmıştır. Saurmag yönetim merkezini Mtskheta olarak belirlemiş ve krallığı buradan yönetmiştir. Iberia Krallığı'nda tahta çıkan hemen her kral bölgedeki kaleleri yeniden inşa etmeyi mevcut kalelerin sayısını çoğaltmayı kendilerine görev edinmişlerdi. Bunun nedeni savunma sisteminin güçlenmesini sağlamaktır. Saurmag kendisinden sonra gelen krallar gibi Kartli'nin tamamındaki kaleleri çoğaltmıştır.⁴³ Oğlu olmayan Saurmag'ın iki kızı vardı. Kendisinden sonra tahta geçecek bir varis bulunmadığından dolayı Nebrot soyundan gelen karısının (bir Albania prensesi) akrabalarından birini evlat edinmiş, adı Mirvan olan evlatlık oğlunu kızlarından biriyle evlendirerek aynı zamanda damadı yapmıştır. Kralın ölümünden sonra tahta hem evlatlık oğlu hem de damadı olan Mirvan geçmiştir. Böylece krallık Kartli soyundan Nebrot soyuna aktarılmıştır. I. Mirvan/Meribanes (MÖ 159-109) tahta bulunduğu süre içerisinde Durdzuklar'a karşı sefer düzenlemiş ve Durdzuketiyi harap etmiştir. Kral bu seferin ardından Mtskheta'daki tahtında sessizce hüküm sürmüş, kendisinin ölümünden sonra tahta Parnajom geçmiştir.⁴⁴

MÖ 109-90 yılları arasında hüküm süren Parnajom'un en önemli özelliği ateşe tapması ve Iberia'da ateş kültünü yaymaya çalışmasıdır. Bundan rahatsızlık duyan bölgedeki *eristavlar*, Armenia kralı Tigranes'in yanına giderek Parnajom'u tahttan indirmek için askeri yardım talebinde bulunmuşlardır. Aynı zamanda Armenia kralı I. Artavasdes'in oğlu Arshak'ın kralları olmasını istemişlerdir. Tigranes onların teklifini kabul etmiştir. Böylece Armenia ordusu ile Persler'in desteklediği Parnajom karşı karşıya gelmiş, bu mücadelede Iberia kralı mağlup olmuş ve öldürülmüştür. Tigranes I. Arshak'ı kral olarak Iberia'ya göndermiştir.⁴⁵ 12 yıl boyunca Iberia tahtında kalan I. Arshak (MÖ 90-78), öldükten sonra yerine oğlu Artoces (MÖ 78-63) geçmiştir.⁴⁶ Tahta geçen Artoces Roma ile Iberia arasındaki mücadelede etkin rol oynamıştır. Cassius Dio'da Artoces'in Pompeius'a karşı yenildiğinden, bu mağlubiyetin ardından barış istediğinden ve karşılığında oğullarını rehin olarak verdiğinden söz edilmektedir.⁴⁷ Artoces tahta bulunduğu dönemde Persler'e ve Romalılar'a karşı mücadele etmiş, fakat başarılı olamamıştır. Artoces'in MÖ 63 yılında ölümünden sonra yerine oğlu Bartom/ II. Pharnabazos (MÖ 63-30) geçmiştir. Krallık tahtına oturan Bartom'un karşısına Persler, Parnajom'un oğlu Mirvan'ı (MÖ 30-20) çıkarmışlardır. Mirvan her ne kadar Kartlili *eristavları* kendi yanına

⁴² Mroveli 2014, 24-25.

⁴³ Toumanoff 1969, 9; Mroveli 2014, 25.

⁴⁴ Mroveli 2014, 26.

⁴⁵ Mroveli 2014, 27; Baumer 2021, 149.

⁴⁶ Mroveli 2014, 27.

⁴⁷ Cassius Dio, XXXVII. 1.2.

çekmeye çalışsa da Kartliler'in çoğu Bartom'un yanında yer almışlardır. Armenia'nın da desteğini alan Bartom, Mirvan ve Persler'in ordusuyla karşı karşıya gelmiştir. Çıkan savaşta çok sayıda insan ölmüş ve Persler, Bartom'un ordusunu ve Armenialılar'ı yenmişlerdir. Mirvan güçlü yapısı sayesinde Bartom'u öldürmüş, Kartli'ye girmiş ve onun karısını zorla alıp evlenmiştir. Bu savaşın sonunda Mirvan her ne kadar Kartliler'in desteğini alamasa da Persler'in desteği ve kendisinin de iyi bir savaşçı olması sayesinde bu mücadeleden galip çıkmış, Mtskheta'daki krallık tahtına oturmuştur. 10 yıl boyunca Iberia tahtında sessizce hüküm sürdükten sonra MÖ 20 yılında ölmüş, yerine oğlu II. Arshak geçmiştir.⁴⁸

II. Mirvan'ın ölümünden sonra oğulları II. Arshak ve I. Pharasmanes (Aderk) arasında büyük bir savaş çıkmıştır. Armenia'da büyümüş olan I. Pharasmanes, Armenia'nın askeri desteğini almıştır. II. Arshak ise Kartli *eristav*ları ve Pers ordusu tarafından desteklenmiştir. İki kardeşin teke tek çarpışmasında I. Pharasmanes, kardeşi II. Arshak'ı öldürmüştür. Kartlis Tskhovreba'daki bilgilere göre, bu olaydan sonra I. Pharasmanes, askerlerine Gürcüler'e karşılık vermemelerini çünkü onlarla akraba olduğunu belirtmiştir. Bunun ardından Gürcüler de I. Pharasmanes'i kralları olarak kabul etmişlerdir.⁴⁹ MS 1-58 yılları arasında Iberia tahtında hüküm süren I. Pharasmanes, Armenia kralının kızıyla evlenmiştir. I. Pharasmanes, Tacitus ve Cassius Dio'nun eserlerinde Mithridates'in kardeşi olarak geçmektedir. Söz konusu kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre, I. Pharasmanes Roma ile gizli bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre I. Pharasmanes, Parthlar'a karşı sefere çıkacak ve kardeşi Mithridates de bunun karşılığında Armenia tahtına oturacaktı. Anlaşmanın gereğini yerine getiren Pharasmanes, Parthlar'ı bozguna uğratmış ve kardeşi de Armenia tahtına oturmuştur.⁵⁰ I. Pharasmanes için asıl tehlike tahtına göz dikmiş olan oğlu Radamistos olmuştur. Tehlikenin farkına varan I. Pharasmanes, oğlunun dikkatini amcasının Armenia tahtına çekmek istemiştir. Kral bu planıyla hem oğlundan hem de kardeşinden kurtulmayı planlamıştır. Radamistos, Mihridates'i öldürmüş ve Armenia tahtına oturmuştur. Fakat tahta geçtikten sonra Armenia halkına acımasızca davrandığı için tahttan indirilmiştir.⁵¹ I. Pharasmanes oğlunun isyan çıkarması ihtimaline karşı onu idam ettirerek Kartli'ye kaçmıştır. Bu olayla birlikte Armenia tahtı üzerindeki Iberia hakimiyeti sona ermiştir.⁵² I. Pharasmanes, Roma'nın yanında yer almaya devam etmiş ve Armenia'yı işgal etmiştir. Bunun sonucunda Roma imparatoru tarafından kendisine birkaç Armenia kenti verilerek ödüllendirilmiştir.⁵³ Kartlis Tskhovreba'ya göre, I. Pharasmanes hüküm sürdüğü toprakları oğulları Bartom ve Kartam arasında paylaşmıştır. İç Kartli, Mtskheta'nın bir kısmı, Mtkvari'nin kuzeyindeki Kartli Bölgesi'nin tamamını Bartom'a; Mtskheta'nın Armazi tarafındaki kısmını, Khunani'den Mtkvari ve Klarjeti'nin üst kesimlerindeki Kartli'yi diğer oğlu Kartam'a vermiştir. Pharasmanes'in ölümünden sonra oğulları Bartom ve Kartam birlikte tahta çıkmışlardır.⁵⁴

I. Pharasmanes'ten sonra tahta kimin geçtiğine dair bazı kaynaklarda çelişkili bilgiler yer almaktadır. Kartlis Tskhovreba'ya göre, Pharasmanes'ten sonra oğulları Bartom ve Kartam tahta geçmiştir. Toumanoff'a göre ise, Mithridates (I. Mihrdat) tahtın yeni sahibi olmuştur.⁵⁵ Bu iki kaynaktaki bilgiler karşılaştırıldığında, Pharasmanes'in oğulları muhtemelen babalarının öldüğü yıl tahta geçmiş ve bir yıldan kısa bir süre hüküm sürmüşlerdir. Tahtta kalma süreleri oldukça kısa olduğu düşünüldüğünde, Toumanoff bu iki kraldan söz etmeye gerek duymamış olabilir. Kartlis Tskhovreba'da ise Bartom ve Kartam'dan sonra onların oğulları Kaos

⁴⁸ Toumanoff 1969, 11; Mroveli 2021, 28-29.

⁴⁹ Mroveli 2014, 30.

⁵⁰ Tacitus, VI. 33-35; Gamkrelidze 2012, 132.

⁵¹ Salia 1980, 58.

⁵² Baumer 2021, 151.

⁵³ Salia 1980, 58.

⁵⁴ Mroveli 2014, 31.

⁵⁵ Toumanoff 1969, 12.

(Bartom'un oğlu) ve Parsman (Kartam'ın oğlu)'ın kral olduklarından söz edilmektedir. Ayrıca bu esere göre, Armazi'de Parsman, İç Kartli'de ise Kaos hüküm sürmüştür.⁵⁶ Kartlis Tskhovreba'daki bilgiler doğru kabul edilirse, Pharasmanes'ten sonra Iberia krallığında oğulları ve torunları ikili yönetim şeklini uygulamışlardır.

Kartlis Tskhovreba'ya göre, Parsman ve Kaos uzun süre tahtta oturamamış, Armenia'nın saldırıları sonucunda sınırlarını koruyamamış ve öldürülmüşlerdir. Bu iki kraldan sonra oğulları Armazel ve Azork tahta geçmiş, onların krallığı döneminde Armenia saldırıları devam etmiştir. Armenialılar ilk başta Iberia topraklarını yerle bir etseler de daha sonra Armazel ve Azork toprakları geri almayı başarmışlardır. Onların ölümünden sonra yerlerine oğulları Amazasp ve Derok geçmiş, daha sonra da Parsman ve Mihrdat tahtı paylaşmışlardır.⁵⁷

Yukarıdaki bilgiler dikkate alındığında I. Pharasmanes'ten sonra ikili yönetim sisteminde kralların sıralamasını şu şekilde vermek mümkündür:

Bartom	+	Kartam
Kaos	+	Parsman
Armazel	+	Azork
Amazasp	+	Derok
Parsman	+	I. Mihrdat

Tab. 1: I. Pharasmanes sonrası ikili yönetimdeki krallar

Toumanoff'a göre diârşi denilen bu ikili yönetim sistemi doğru olmamakla birlikte daha çok efsanevi olarak kabul edilmelidir. Bu dönemle ilgili birbirleriyle bağlantılı üç çift kral bulunmaktaydı:

I. Pharasmanes+Radamistos: Baba-oğul, (düşman)

I. Pharasmanes+Mithridates (Armenialı): Kardeş, kayınbirader-damat, (düşman)

Radamistos+Mithridates: Amca-yeğen, kayınpeder-damat, (düşman)

Toumanoff'un verdiği bilgilere göre, Mithridates'ten sonra tahta I. Amazasp/Amazaspos geçmiş (MS 106-116), 10 yıl boyunca krallık tahtında hüküm sürmüştür.⁵⁸ MS 116-132 yılları arasında hüküm süren II. Pharasmanes/II. Parsman, Roma imparatoru Hadrianus'un görüşme talebini reddetmiştir.⁵⁹ Toumanoff ise, Pharasmanes'in diârşik yönetim sistemindeki kralların sonuncusu olduğundan söz etmektedir.⁶⁰ II. Pharasmanes'ten sonra yerine oğlu Radamistos geçmiş, 3 yıl hüküm sürdükten sonra ölmüştür (MS 132-135). Babası öldüğünde 1 yaşında olan III. Pharasmanes, 15 yaşına geldiğinde tahta geçmiştir (MS 135-185). III. Pharasmanes'in döneminde Roma ile diplomatik ilişkiler "amicitia" yani dostluk ilişkisi şeklindeydi. III. Pharasmanes'in eşi ve beraberindekilerle imparator Antoninus Pius'u ziyaret için Roma'ya gitmiş, orada büyük bir saygıyla karşılanmıştır.⁶¹ III. Pharasmanes'in bu ziyaretine ilişkin bilgileri Cassius Dio'nun eserinde bulmak mümkündür.⁶² III. Pharasmanes'ten sonra tahta Amazasp/II. Amazasp geçmiş,

⁵⁶ Mroveli 2014, 31.

⁵⁷ Mroveli 2014, 33-36.

⁵⁸ Toumanoff 1969, 14-15.

⁵⁹ Arrianus, 15; Cassius Dio, LXIX. 15. 1-2.

⁶⁰ Toumanoff 1969, 16.

⁶¹ Toumanoff 1969, 17.

⁶² Cassius Dio, LXIX. 15. 3.

sadece 3 yıl tahtta kalmıştır (MS 185-189). Tahtta bulunduğu süre boyunca Ouses ordusuna karşı savaşmış ve onları mağlup etmiştir. Ardından Osetia'yı işgal etmiş, bu seferden zaferle dönmüştür. Bu başarıların ardından kibirli birine dönüşen kralın yanından bazı *eristavlar* ayrılmıştır. Daha sonra Armenia'nın desteğini alan *eristavlar* Kartli'ye girmişlerdir. Bu savaşta yenilen Amaspos, öldürülmüştür. Krallık tahtına ise Amaspos'un Rev adındaki yeğeni geçmiştir.⁶³

Iberia Krallığı tahtına Amaspos'tan sonra sırasıyla Rev (MS 189-216), Vache (MS 216-234), Bacurius/I. Bakur (MS 234-249) ve Mithridates/II. Mihrdat (MS 249-265) geçmiştir. II. Mihrdat (Mithridates) döneminde Iberia Krallığı Sasani saldırılarına maruz kalmıştır. Bu dönemde Roma ile Sasani İmparatorluğu arasında çatışmalar yaşanmış olup Roma imparatoru Valerianus, Sasaniler tarafından esir alınmıştır. Historia Augusta'nın Valeriani Duo adlı bölümünde Iberialılar ve Albanialılar'ın Roma'nın yanında yer aldığı ve imparator Valerianus'un kurtulması için çabaladıklarından bahsedilmektedir.⁶⁴ Toumanoff'a göre, Iberia kralı Mithridates'in tahtta bulunduğu dönemde (MS 260-265) İran yanlısı bir tutum sergilemiş ve krallığın karşısında yer almıştır.⁶⁵ II. Mihrdat /Mithridates'ten sonra tahta I. Aspagur/Aspacure (MS 265-284) çıkmış, onun ardından Meribanes/III. Mirian (MS 284-361) Iberia kralı olmuştur. III. Mirian'ın tahta çıkmasıyla yönetim Arshaklılar'dan Khosridler Hanedanlığı'na geçmiştir. Arshaklar hanedanının sona ermesinden Sasaniler oldukça hoşnut olmuşlardır, çünkü Armenia'da Arshaklar Sasaniler'e oldukça zorluk yaşatmışlardır. III. Mirian tarafından kurulduğu düşünülen bu yeni hanedan ise İran'ın yedi büyük handanından biri olan Mihraniler'in bir koludur. III. Mirian ile ilgili olarak Ammianus Marcellinus'ta Mirian'ın Albania kralı Arsaces ile birlikte MS 360 yılında Roma imparatoru II. Constantius tarafından Persler'e karşı savaşmaları için kandırıldığından söz edilmektedir.⁶⁶ Mirian oğlu II. Rev ile MS 361 yılında tahtı paylaşmış ve baba-oğul aynı yıl ölmüşlerdir.⁶⁷

Iberia'da MS 4. yüzyılın sonlarına doğru krallık yönetiminin ikiye bölündüğünü görmekteyiz. MS 361-363 yılları arasında tek başına kral olarak hüküm süren II. Sauromaces, MS 370-378 yılları arasında ikili yönetimdeki (diarşi) krallardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ammianus Marcellinus'a göre, Sasani kralı II. Şapur, Roma'nın yetkisiyle krallığı yöneten Sauromaces'i MS 370 yılında kovmuş, yerine Aspacures'i atamıştır. Söz konusu antik kaynağın bir başka bölümünde, krallıktan kovulan Sauromaces'in Kyros nehrine kadar geldiği, Aspacures ile kuzen oldukları için ülkeyi ortak yönetmeleri teklifinde bulunduğundan bahsedilmektedir.⁶⁸ Buradan Aspacures'in, kuzeniyle karşı karşıya gelmek yerine daha ılımlı bir tutum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Roma imparatoru Valens, bu duruma bir çözüm bulabilmek için Iberia Bölgesi'ni ikiye ayırmış, Kyros nehrini sınır olarak kabul etmiştir. Böylece Sauromaces'in, Armenia ve Lazika arasındaki sınır bölgesini, Aspacures'in ise Albania ve Persler'e yakın olan bölgesini yönetmesi planlanmıştır.⁶⁹ Valens, Iberia'daki yönetim sorununu çözmüş fakat MS 377 yılında Gotlar'ın ayaklanmasıyla oldukça zorluk yaşamıştır. Bunun üzerine Roma imparatoru, Sasani kralı II. Şapur ile anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Iberia'da başarı elde edemeyen Romalılar aynı yıl (MS 377) bölgeden çekilmişlerdir. Roma'nın Iberia'dan çekilmesiyle Sauromaces tahttan indirilmiş, Aspacures ise

⁶³ Toumanoff 1969, 17; Mroveli 2014, 38.

⁶⁴ Historia Augusta, IV.

⁶⁵ Toumanoff 1969, 19.

⁶⁶ Ammianus Marcellinus, XXI. 6. 8.

⁶⁷ Toumanoff 1969, 23.

⁶⁸ Ammianus Marcellinus, XXVII. 12. 1,4; 16; Schleicher 2021, 105.

⁶⁹ Ammianus Marcellinus, XXVII. 12. 17.

yeniden bölgenin tamamını yönetmeye başlamıştır. Roma İmparatorluğu'nun güç kaybetmesinin aksine Sasani İmparatorluğu bölgenin güneyine kadar hakimiyet kurmuştur.⁷⁰

II. Aspacures'ten sonra tahta oğlu III. Mihrdat, (MS 365-380), ondan sonra da III. Aspacures tahta çıkmıştır. III. Aspacures'ten sonra sırasıyla Tiridates/T'rdat (MS 394-406), IV. Parsman/Pharasmanes (MS 406-409), Mithridates/IV. Mihrdat (MS 409-411), Archil (MS 411-435) ve V. Mithridates/Mihrdat (MS 435-447) tahta çıkmışlardır.⁷¹ Iberia Krallığı'nda I. Vakhtang Gorgasali'nin dönemi (MS 447-522) siyasi tarih açısından büyük öneme sahiptir. Vakhtang Gorgasali dönemini incelemeye önce bu lakabın (Gorgasali) nereden geldiğine değinmek gerekir. Gorgasali ismi, kralın kaskının ön kısmında kurt resmi bulunmasından ve Farsça'da "kurt başı" anlamına gelen "Gorgasar" isminden türemiş olabilir.⁷² Gorgasali ismini Procopius, Gurgenes olarak belirtmektedir.⁷³ Toumanoff ise, Procopius'un bahsettiği Gurgenes ile Gorgasali'nin aynı kişi olmadığını iddia etmektedir.⁷⁴

Babası Mihrdat'ı 7 yaşındayken kaybeden Vakhtang, 15 yaşına geldiğinde daha önce Iberia'yı harap eden Osetler'e karşı büyük bir ordu kurarak onlara doğru yola çıkmıştır. Savaşa bizzat ordusunun başında durarak katılan kral, Osetler'i mağlup etmiştir. Kartlis Tskhovreba'da Vakhtang'ın kazandığı zaferleri Tanrıya olan sonsuz inancı sayesinde elde ettiğinden bahsedilmektedir.⁷⁵ Assatiani-Janelidze ise tahtta bulunduğu süre boyunca kralın yapmış olduğu faaliyetlerden söz etmektedir. Vakhtang, bu sürede Kafkasya'daki geçitleri daha da güçlendirmiştir. Bunun nedeni muhtemelen kuzeyden gelen saldırılara engel olmak istemesidir. Vakhtang'ın Osetler'e karşı kazandığı zafer ile Iberialılar Kafkasya'daki geçitleri kontrol edebilmişlerdir. Daha sonra kral, Kolkhis'e ilerlemiş ve burada kendi beyliklerini yani *saeristavos*ları kurmuştur. MS 4. yüzyılın ikinci yarısında Vakhtang Konstantinopolis'e saldırmış, Yunanlarla yaptığı savaşın ardından işgal edilen Klarjeti Bölgesi'ni Kartli'ye geri vermiştir.⁷⁶ Vakhtang ölmeden önce krallık topraklarını oğulları Dachi, Leon ve Mihrdat arasında paylaşmıştır. Kartli ve Kakheti'yi Dachi'ye, güneybatı Iberia Bölgesi'ni de Leon ve Mihrdat'a vermiştir. Dachi'den sonra sırasıyla II. Bakur (yaklaşık MS 534-547), V. Parsman (yaklaşık MS 547-561), VI. Parsman (MS yaklaşık 561-?) ve son olarak III. Bacurius/Bakur (MS yaklaşık? – 580) tahta çıkmıştır.⁷⁷ Iberia Krallığı I. Vakhtang Gorgasali'den sonra monarşik sistemle yönetilmeye devam etmiş olsa da I. Vakhtang'ın ölümünden sonra krallık güç kaybetmeye başlamıştır.

I. Vakhtang Gorgasali'nin ölümünden sonraki dönemle ilgili olarak Toumanoff, V. Pharasmanes döneminde (MS 547-561) Roma-Pers çatışmalarının yaşandığını ve bu süreçte Roma'nın Batı'daki çatışmalardan dolayı Iberia'ya çok fazla yardım edemediğini belirtmektedir.⁷⁸ MS 571 yılında Armenia'da İranlılar'a karşı bir ayaklanma çıkmıştır. Büyük bir halk hareketine dönüşen bu ayaklanma, Kartli halkı için de büyük bir başarıyı ifade etmekteydi. Bu ayaklanmanın ardından bölgedeki yerli *eristavlar* kendi yönetim sistemlerini kurmuşlardır.⁷⁹ Iberia'da krallık sisteminin ortadan kalktığı tarihe ilişkin farklı görüşler ileri sürülmektedir. Baumer, Procopius'u referans alarak krallığın MS 523 yılında sona erdiğinden bahsedildiğini iddia etmektedir. Her ne kadar Procopius'un bu söyleminden bahsetmiş olsa da konuya ilişkin kaynağın ilgili kısmını belirtmemesi çelişki oluşturmaktadır. Ona göre,

⁷⁰ Schleicher 2021, 111.

⁷¹ Toumanoff 1969, 27-28.

⁷² Baumer 2021, 200-201.

⁷³ Procopius, I. 12.

⁷⁴ Toumanoff 1963, 369.

⁷⁵ Mroveli 2014, 80-84.

⁷⁶ Assatiani-Janelidze 2009, 40.

⁷⁷ Baumer 2021, 203-204.

⁷⁸ Toumanoff 1963, 378.

⁷⁹ Assatiani-Janelidze 2009, 48.

Procopius'ta Iberialılar'ın kral Gurgenes (Vakhtang Gorgasali) ile isyan çıkardığından ve Persler'in buna karşılık bir krallık kurmalarına izin vermediğinden söz etmektedir. Bunun sonucunda Persler'in MS 523'te kraliyet gücünü kaldırmış ve tüm bölgeyi bir *marzpan*'a tabi kılmıştır. Vakhtang'ın soyundan gelenlerin Ujarma'nın Kakheti Bölgesi'ndeki küçük prensliklerini nominal bir kraliyet unvanı altında tutmalarına izin vermiş olabileceğini belirtmiştir.⁸⁰ Baumer'in verdiği bilgiler doğru kabul edildiğinde krallık kurumunun I. Vakhtang Gorgasali'den sonraki dönemde kaldırıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Schleicher'a göre, Iberia Krallığı her ne kadar MS 530'lara kadar varlığını sürdürmüş olsa da en geç MS 510'daki yeniden yapılanmanın ardından Sasani yönetimine girmiştir. Bu dönemde bölgedeki idari merkezlerin *marzpanlar*⁸¹ tarafından yönetildiğini belirtmektedir.⁸² I. Vakhtang'ın ölümünden sonra tahta sırayla oğulları ve oğullarının da oğulları geçmiştir. MS 500'lü yılların sonunda monarşik yönetim biçimi yerini *eristav*ların yönetimine bırakmıştır. Günümüzdeki bir çeşit vali statüsüne eş değer olan bu yöneticiler, daha çok bölgenin idari yöneticileri konumundaydı.⁸³

Iberia Krallığı'nda birkaç soylu sülalenin yönetimde söz sahibi olduğu görülmektedir. Kraliyet tahtı istisnai durumlar dışında babadan oğula geçmekteydi. Eğer tahttaki kral, halefi olarak gösterebileceği bir oğlu yoksa ya evlat ediniyordu ya da akrabalarından birini seçiyordu. Krallıkta tahtın ilk sahibi I. Pharnavaz/Pharnabazos olmuş, kendisinden sonra da oğlu Sauromaces/I. Saurmag tahta çıkmıştır. Toumanoff'un Iberia Kralları hakkında yazmış olduğu makalesinde, sırasıyla Pharnabazoslar, Nimrodidler/II. Pharnabazos Hanedanı, Arshaklar, Nimrodidler/ III. Pharnabazos Hanedanı, Arshaklar ve Mihraniler'in hüküm sürdüklerini belirtilmektedir.⁸⁴ I. Pharnabazos sülalesinin ardından II. Pharnabazoslar yani Meribanes/I. Mirvan, onun oğlu Parnajom, Parnajom'un kayıbiraderi ve Meribanes'in damadı I. Arshak, Arshak'ın oğlu Artoces/Artog, onun oğlu II. Pharnabazos/Bartom krallık tahtına oturmuştur. II. Pharnabazoslar ve Arshaklar ile ilgili soy ağacı tablosu şu şekildedir:

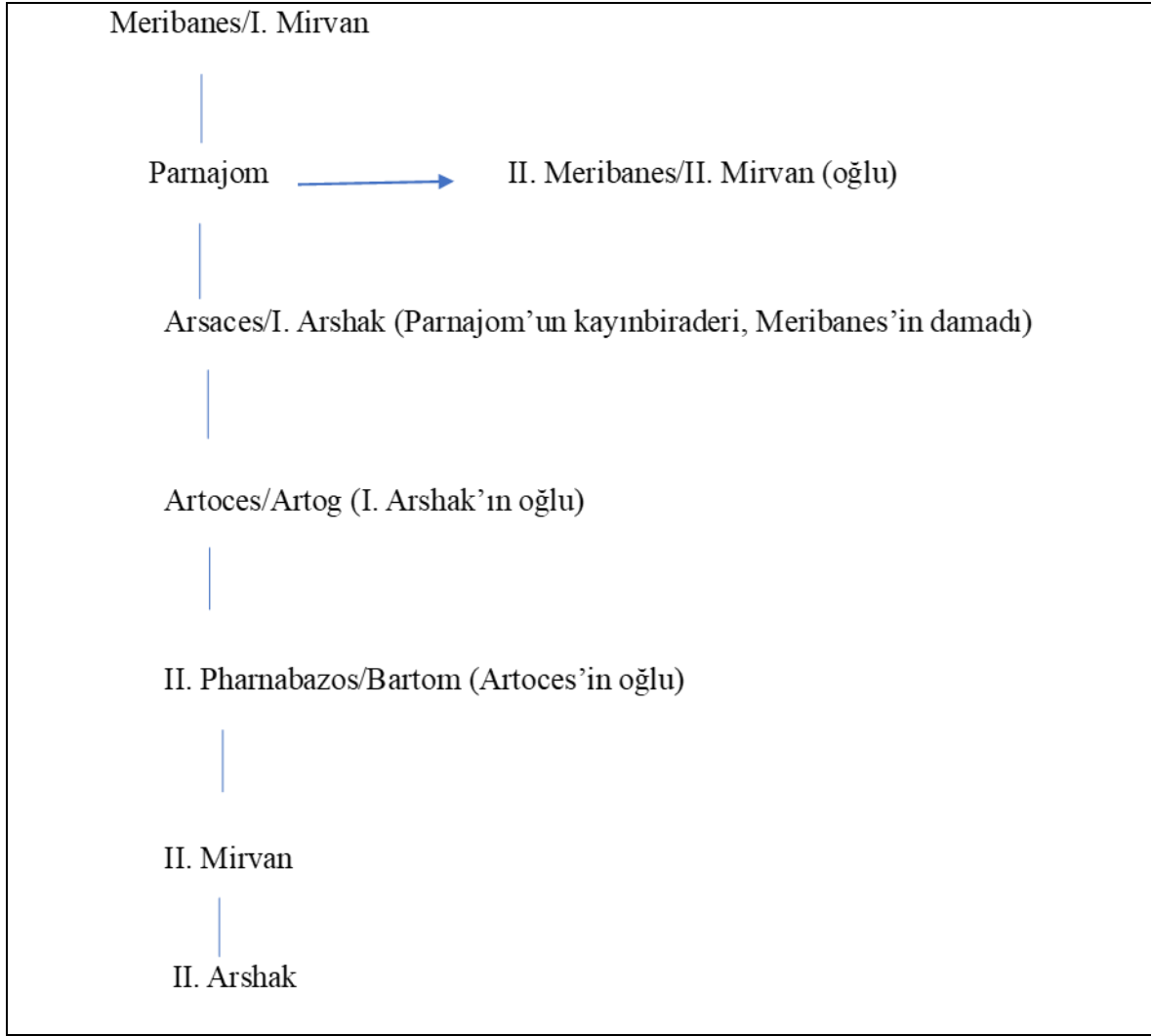
⁸⁰ Baumer 2021, 204-205.

⁸¹ MS 6. yüzyılda Persler'in idari alanda Iberia Krallığı'nı etkilemiş olduğu bilinmekte olup bu dönemde yönetimin başı kabul edilen marzpanları görevlendirmişlerdir. Bu memurların görev alanı oldukça geniş ve gerektiğinde hakimlik görevini de üstlenmekteydi. Bkz. Salia 1980, 105.

⁸² Schleicher 2021, 171.

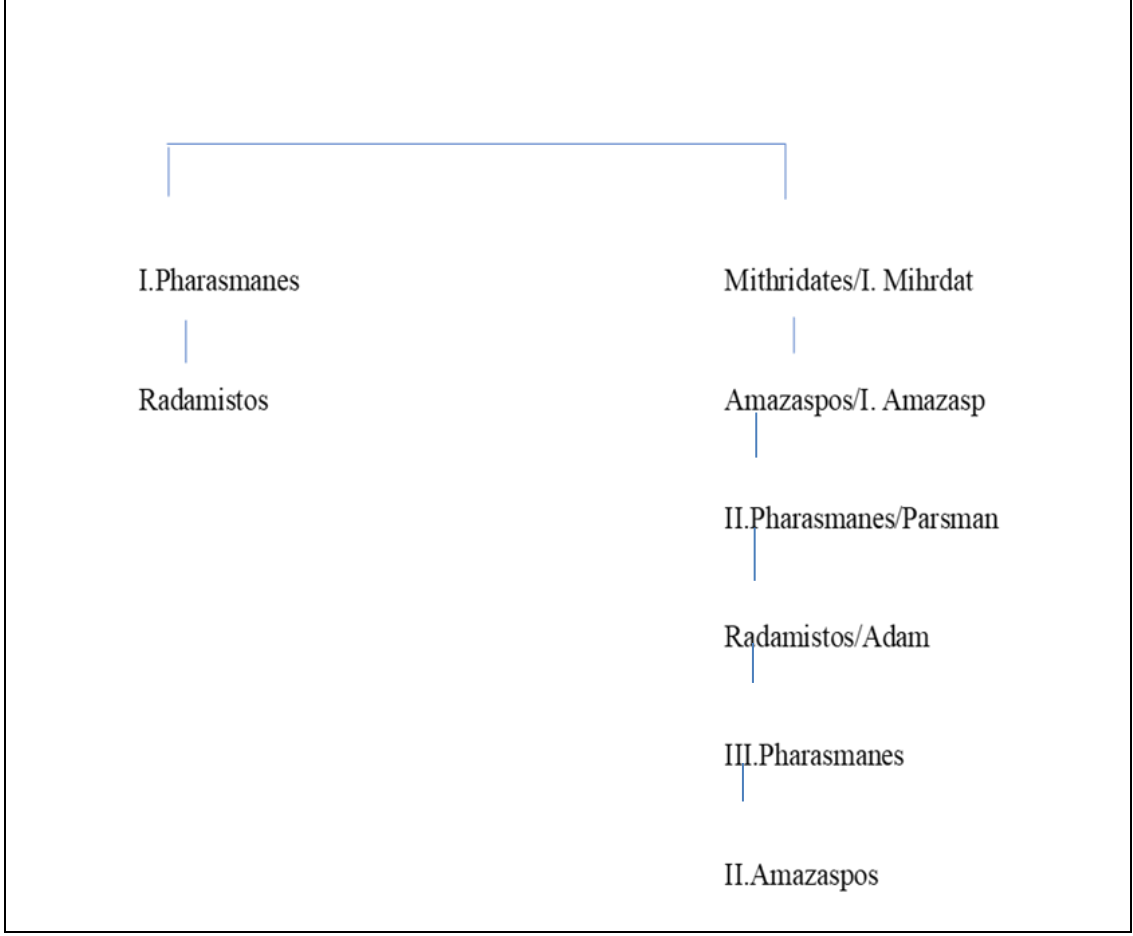
⁸³ Toumanoff 1969, 30.

⁸⁴ Toumanoff 1969, 1-33.

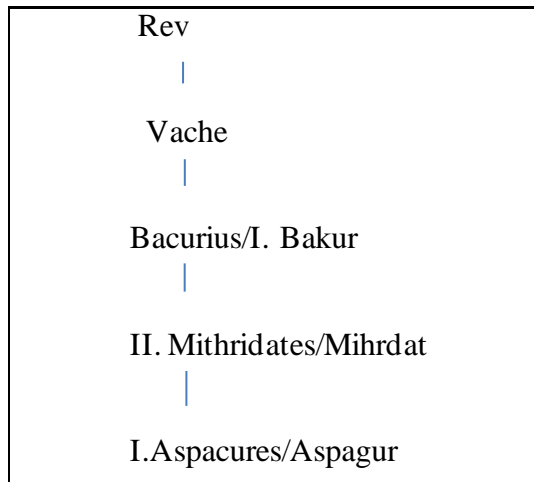
Tab. 2: II. Pharnabazoslar ve Arshaklar hanedanlarının soy ağacı

Yukarıda verilen tabloda Parnajom'dan sonra Arsaces'in tahta geçtiği görülmektedir. Parnajom'un oğlu II. Mirvan, babası öldüğünde 1 yaşında olduğundan dolayı II. Pharnabazos'tan sonra tahta çıkmıştır. Tahtın babadan oğula geçtiği yönetim şeklinde, bu durum istisnai bir örnek teşkil etmektedir. Nimrodidler'in hakimiyetinden sonra krallık tahtında tekrar III. Pharnabazoslar hanedanı görülmektedir. I. Pharasmanes'ten sonra yerine kardeşi Mithridates/I. Mithrdat geçmiştir. Ardından tahta sırasıyla Amaspos/I. Amasasp, II. Pharasmanes/Parsman, Radamistos/Adam/III. Pharasmanes ve III. Amaspos gelmiştir. III. Pharnabazoslar'ın soy ağacına ilişkin tablo şu şekilde verilebilir:

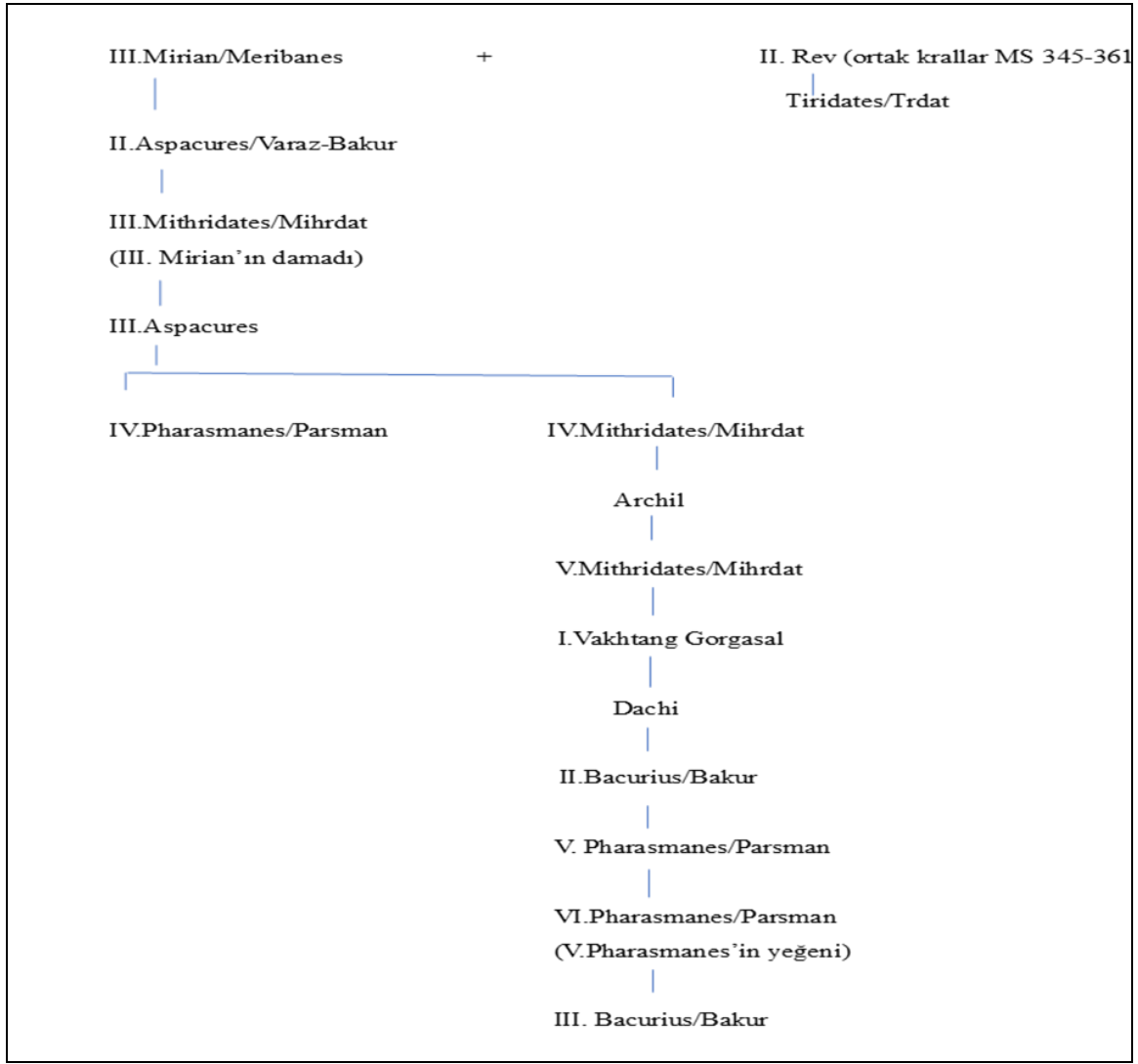
Tab. 3: III. Pharnabazoslar hanedanının soy ağacı

Yukarıdaki tabloda verilen bilgilere göre III. Pharnabazoslar'ın son kralı olan II. Amaspos'un I. Mithradat'ın torununun torununun oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Böylece bu soylu sülalenin neredeyse tüm fertlerinin krallık tahtına geçmiş olduğu görülmektedir. III. Pharnabazoslar'dan sonra Arshaklar tekrar yönetimde söz sahibi olmuşlardır. Bu sülalenin soy ağacını ise şu şekilde göstermek mümkündür:

Tab. 4: Arshaklar hanedanının soy ağacı

Arshaklar sülalesine mensup kralların bu sıralamasına göre I. Aspatures'in, Rev'in torununun torunu olduğu ortaya çıkmaktadır. Iberia Krallığı'nın son olarak Mihraniler'in yönetiminde olduğu, bu sülaleden sonra krallığın yerini *eristav*ların yönettiği bir eyalet şekline aldığı görülmektedir. Mihraniler'in soy ağacını şu şekilde göstermek mümkündür:

Tab. 5: Mihraniler hanedanının soy ağacı

Yukarıda verilen tabloda Mihraniler'den özellikle IV. Mithridates'in soyundan gelenlerin Iberia Krallığı'nın son döneminde etkin rol oynadığı görülmektedir. Tüm bu veriler ışığında Iberia'da krallık yönetiminin birkaç sülalenin arasında yürütüldüğü sonucu ortaya çıkmaktadır.

4. Krallıkta Görevli Yöneticiler

Iberia Krallığı'nda yönetici sınıfın en üst kademesinde kral yer almaktaydı. Tahta geçen krallar, genellikle soylu ailelerden seçilmekteydi. Bu idari yönetim sisteminde krallar, her biri kendi bölgelerinde hakimiyete sahip yerel hanedanlar üzerinde siyasi bir hegemonya kurmuştu. Krallıkta, kralın halefi olmadan ölmesi durumunda askeri yollarla veya tahta çıkmaya uygun birinin seçilmesiyle de yeni kralın tahta geçmesi mümkündü. Kralların atanması soylu ailelerden bir prensesle evlenmek suretiyle de yapılmaktaydı.⁸⁵ Buna örnek olarak, Parnajom'dan sonra Armenia kralının oğlu I. Arshak'ın Parnajom'un kız kardeşiyle evlenip tahta geçtiği ve dolayısıyla Iberia Krallığı'nın yönetimini Arşaklar'ın devraldığı görülmektedir.

⁸⁵ Schleicher 2021, 241.

Antik Çağ yazarlarından Strabon eserinde, Iberia Krallığı'ndaki yönetici sınıfa dair bazı ifadeler yer vermiştir. Söz konusu eserde başkomutanın kralın yanında bulunduğu ve kral tarafından atandığı, ülkenin askeri ve idari bölgelerindeki *eristav*ların veya valilerin başkomutanlığın emrine girdiği belirtilmektedir.⁸⁶ Askeri alanda *eristav*lara bağlı yöneticilere de farklı isimler verilmekteydi: yüz askerin başında olanlara “*asistav*”, bin askerin başında olanlar ise “*atasistav*” olarak adlandırılmaktaydı. Iberia'da tüm askeri savunma sisteminden sorumlu olan krallar, bu alandaki benzer görevleri, kendilerine bağlı bölgeleri yöneten ve oradan gelen savaşçıları komuta eden belirli bölgelerin *eristav*larına devredebiliyorlardı.⁸⁷ Bölgesel-idari birimlere bölünmüş krallıkta, yerel askeri aristokratik sistemin temsilcileri olan *eristav*lar, Yunanca-Aramice yazılı kaynaklarda *sceptuks* veya *pitiaks* olarak geçmektedir.⁸⁸ Iberia Krallığı'nda askeri alanda görevli yöneticiler, aristokrat ailelerden ve paralı profesyonel savaşçılardan oluşmaktaydı. Bu savaşçılara hizmetleri karşılığında yüksek ücret ve araziler verilmekteydi. Bu görevliler aynı zamanda vergileri toplamak ve ülkedeki düzeni sağlamaktan sorumluydular. Iberia Krallığı'nda askeri sistemin genel olarak yapısı şu şekildedir: kral, başkomutan ve kraliyet askeri makamından doğrudan sorumlu olan; günümüz terminolojisinde yüksek rütbeli subaylar veya yüksek komutan, bölgesel birimlerden gelen savaşçıların komutanları, *eristav*lar; orta ve kıdemsiz subaylar - *atasistav*iler, *tsikhistav*iler (kraliyet kalelerinde konuşlanmış garnizonların komutanları), *asistav*iler (aristokrat ailelerin küçük oğulları), paralı profesyonel savaşçılar; askerlerden oluşmaktaydı. Savaş durumunda halkı, yerli ve yabancı paralı askerler harekete geçiriyorlardı.⁸⁹

Iberia Krallığı'nın devlet sistemi monarşist bir yapıya sahipti. Ülkenin başında bir kral ailesi yer almakta olup kraliyet ailesi anlamına gelen “*sepe gvari*” ifadesiyle adlandırılmaktaydı. Kral gerek dış ilişkilerde gerekse de iç meselelerde devlet faaliyetlerinin tüm alanlarında en yüksek güce sahipti. Askeri, sivil üst düzey yetkililer ile farklı bölgelerin *eristav*ları onlara bağlıydı. *Eristav*lar genellikle yerli soyluların temsilcileriydi. Onlara bu görevi yalnızca kraldan alıp ve yerleri de yalnızca kral tarafından değiştirebilirdi. Krallık yönetimindeki ikinci kişi, kraliyet ailesinin bir üyesi olan, hem komutan hem de baş hakimlik görevini yürüten *spaspet* idi. *Spaspet*, aynı zamanda ülkenin merkezi bölgesi olan İç Kartli'yi de yönetmekteydi. Kralın sarayındaki en yüksek memurlardan biri, kralın yönetiminin başında bulunan “*ezosmodzgvare*” (kraliyet sarayının yöneticisi) idi. Bu göreve atanan kişi devletin gelirlerini yönetmekten, vergi tahsilatına rehberlik etmekten, krallığın ekonomisine başkanlık yapmaktan ve aynı zamanda askeri işlerle de ilgilenmekten sorumluydu. Krallıkta görevli bir başka kişi olan Kartli'nin *spaspet*'i askeri işleri doğrudan yönetebiliyordu. Yerel askeri işler ise (birliklerin temini, kayıtları ve hazırlıkları gibi) *eristav*lar tarafından yürütülmekteydi. Binlerce kişilik birimin komutanları da *eristav*lara bağlıydı.⁹⁰

Iberia Krallığı'nda görevli önemli memurlardan biri *pitiaks* olup, bu memurluğu bölgedeki Aramice ve Yunanca yazıtlarda görmek mümkündür. *Pitiaks*'ın kökeni muhtemelen Armenia'ya dayanmakta olup Armenia'daki *pitiaks*ların görevi, merkez bölgeyi dış dünyadan korumaktı. Schleicher'a göre, *pitiaks* memurluğu, bir yandan mahkeme başkanı, ordunun komutanı olup diğer yandan kraliyet mallarının idaresinden sorumluydu. *Pitiaks*'ın yanı sıra yazılı kaynaklara göre en yüksek generallik görevi *spaspet*'in sorumluluğundaydı. Bu memurluğun Iberia'da Sasani yönetiminden sonra ortaya çıktığı düşünülmektedir. Iberia'da *spaspet*'in aksine *pitiaks* memurluğunun varlığı MS 3. yüzyıla kadar yazıtlar aracılığıyla kanıtlanmaktadır. MS 2. yüzyıla ait gümüş bir Bori kasesi (Res. 2) ve Armaziskhevi'de MS 3.

⁸⁶ Strabon, XI. 3. 6.

⁸⁷ Mroveli 2014, I. 18. 24.

⁸⁸ Strabon, XI. 2. 18.

⁸⁹ Gamkrelidze 2012, 134-135.

⁹⁰ Assatiani-Janelidze 2009, 25-26.

yüzyılın ortalarına tarihlenen Papag kasesinin (Res. 3) üzerindeki yazıtlarda *pitiaks* memurluğundan bahsedilmektedir. Schleicher'a göre MS 3. yüzyılın ortalarında gerçekleşen Iberia'nın fethiyle birlikte bu memurluk ortadan kalkmış olmalıdır. Iberia Krallığı'nın devrilmesinden sonra MS 6. yüzyılda *pitiaks* memurluğu Gogarene'de görülmektedir. Güney Kafkasya'daki idari memurluklar gibi *pitiaks* da Pers (İran) kökenlidir. *Pitiaks* memurluğu Arshak hanedanlığı aracılığıyla ve dolayısıyla Hıristiyanlık'tan sonraki dönemde Armenia'dan Iberia'ya gelmiştir. Iberia'da Sasani yönetiminin varlığıyla ortadan kalkmış bunun yerini *spaspet* almıştır (muhtemelen MS 3. yüzyılın ortaları ya da 4. yüzyıla tarihlenir). Daha sonra Gogarene'nin Iberia'ya bağlanmasıyla *pitiaks* memurluğu Iberia yönetiminde tekrar görülmüştür. Fakat *pitiaks*ın yeni işlevi daha önceki gibi ikinci adam değil, Gogarene özerk prensliği içinde yerini almıştır. MS 6. yüzyılda Iberia Krallığı sona erdiğinde, bu memurluk son kez değişikliğe uğramış olup daha önceki Gogarene'nin *pitiaks*ı artık Güney Kafkasya'da *sahan sahn* müttefiki ve idari destekçisi haline gelmiştir.⁹¹

Spaspet ile ilgili bilgilere Kartlis Tskhovreba'da rastlanmakta olup şu ifadelere yer verilmiştir:

“*Spaspet her zaman kralın yanındaydı. Saraydaki ilk adam olarak tüm eristavlara hükmetti. Eristavlara bağlı olarak spasalar ve bin kişiden sorumlu komutanlar atadı. Onlar aracılığıyla Kral ve eristavlar kendilerine ödenmesi gereken haraçları aldılar. Parnavaz'ın kendi krallığında getirdiği düzen Pers Krallığı'ndaki kurallara benzerdi*”.

Kartlis Tskhovreba'daki ifadeler dikkate alındığında, *spaspet*in eristavlardan üstün bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Eristavların günümüzdeki vali statüsünde olduğu varsayıldığında *spaspet* memurluğunun da günümüzdeki bakanlık konumuna uygun olabileceği düşünülebilir. Tüm bu verilere göre, krallık yönetiminin üst kademededen başlayarak “kral-*spaspet-eristav*” olarak sıralanması mümkündür. Schleicher'a göre *spaspet*, tüm Sida Kartli'nin eristavı konumunda olup olağanüstü bir durumda yeni bir kral atamada en yüksek otorite konumundaydı. Iberia Krallığı'nın son bulmasıyla, kaynaklarda görülen *pitiaks* ve Iber katolikosunun yanı sıra Iberia'nın önde gelen adamlarından biri olan *mamasaxlisi* ortaya çıkmaktadır. Schleicher, bu statünün çok daha eski dönemlere ait olduğundan bahsetmiş, Gürcü Kroniklerini refere ederek ilk Iberia kralı Parnavaz'ın amcası Samari'nin Mtskheta'nın *mamasaxlisi* olarak görev yaptığını belirtmiştir. Temel olarak *mamasaxlisi*, kabile toplumunda ailenin veya kabile birliğinin başıydı. Terimin kendisi mama (მამა/baba) ve saxli'den (სახლი/ev) oluşmakta olup Roma'daki *pater familias* ile Ermenice *tanutē*rin karşılığıdır.⁹² Stephen Rapp, *mamasaxlis*inin, Hellenistik ve Parth Dönemleri'nde kent yöneticisi anlamına geldiğini ve bu statünün aristokratik aileler arasında kalıtsal olduğunu belirtmiştir.⁹³

5. Sonuç

MÖ 4. yüzyılda kurulduğu düşünülen Iberia Krallığı, tarih boyunca sahip olduğu jeostratejik konumunu büyük güçlere karşı kullanmayı başarmıştır. Bölgenin korunaklı bir coğrafyaya sahip olması ve bölge halkının dağlar arasındaki geçitlere hakimiyetinden dolayı Kafkasya'da daima cazip bir bölge olarak dikkat çekmiştir. Darial ve Derbent gibi iki önemli dağ geçidi ve bunların yanı sıra birçok küçük geçide sahip olan bölge, özellikle Roma İmparatorluğu, Pers ve Sasani İmparatorluğu tarafından ele geçirilmeye çalışılmış, bunun için MS 1. yüzyıldan itibaren birtakım savaşlara sahne olduğu sonucuna varılmıştır. Bu büyük güçler için Iberia Bölgesi, Doğu'ya açılan bir kapı vazifesi görmekte olup burayı ele geçirmek, Doğu bölgelerinde hakimiyet kurmak anlamına geldiği görülmüştür. Bu yüzden Romalılar,

⁹¹ Schleicher 2021, 283-291.

⁹² Schleicher 2021, 296-298.

⁹³ Rapp 2014, 82.

Sasaniler ve Armanialılar'la savaşmış, Iberia kralları ise zaman zaman Roma'nın yanında yer almış olsa da kendi çıkarlarını gözeterek bu kaos ortamından ustalıkla çıkabilmeyi başardıkları yorumu yapılabilir. Kartli halkı genel olarak düzensiz dağ kabilelerinden oluşmasına rağmen MS 571 yılında Armenia'da İranlılar'a karşı yapılan ayaklanmada biraraya gelmeyi başarabilmiştir. Böylece gerektiğinde bir birlik oluşturarak kendi güvenliklerini sağlayabilecek güce sahip oldukları söylenebilir.

Iberia'da tahta geçen kralların birkaç soylu ailenin arasından seçildiği ve iktidara geçişin bu aileler arasında dönüşümlü olarak gerçekleştiği görülmektedir. MÖ yaklaşık 4. yüzyılda kurulduğu düşünülen krallığın MS 6. yüzyıla kadar devam etmesinin nedeni, muhtemelen kral ve yöneticilerin bölgenin fiziki coğrafyasına hakim olmaları ve sahip oldukları stratejik avantajları krallığın çıkarlarını gözeterek kullanmaları olmalıdır. Güney Kafkasya'nın kavşak noktasında yer alan Iberia Bölgesi, Eski Çağ'da siyasi, ekonomik ve dinsel anlamda popüleritesini kaybetmemiştir. Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan Büyük İpek Yolu üzerinde yer alması, bölgede yapılan ticari faaliyetleri de etkilediği görülmektedir.

Krallar ve yöneticilerin soy ağaçlarına bakıldığında oluşturulan tablolara bağlı olarak soylu aileler arasında kuşaktan kuşağa aktarılarak tahta geçildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca aile bireylerinin yanı sıra dışardan evlat edinme yöntemiyle kral seçilebildiği, bu yüzden krallığın başka bir hanedanın yönetimine devredilmiş olduğu da görülmektedir. Evlat edinme yoluyla yapılan kral seçimleri, karmaşık akrabalık ilişkilerini de beraberinde getirmiş olup kralın dışardan evlat edindiği kişinin kızıyla evlendiği, böylece üvey oğlunun aynı zamanda kayınpederi olması da dikkate değerdir. Tahtın babadan oğula geçtiği bilinmekle birlikte bazen kralın varisi olan oğlunun çok küçük olmasından dolayı tahta bir başkasının geçmesi istisnai bir durum olarak görülmektedir. Iberia Krallığı'nda her ne kadar baba-oğul ve amca-yeğen gibi akrabaların idari sistemde yer aldığı görülse de bu kişilerin aynı zamanda birbirine düşman oldukları, tahtı ele geçirebilmek için acımadan birbirleriyle savaştıkları bilinmektedir. Genel olarak krallığın soylu ailelerin kendi içlerinde bir hiyerarşiyi gözeterek yönetildiği, söz konusu krallık tahtı olunca kendi akrabalarına bile savaş açmaya hazır oldukları söylenebilir.

Krallığın askeri ve idari yönetim organizasyonu değerlendirildiğinde, tahta geçen kral en üst kademedeki bulunmakta olup yanında başkomutan ve *eristav*ların görev yaptığı görülmektedir. Günümüzdeki vali statüsünde olan *eristav*ların başkomutanın emri altında bulunduğu bilinmekte olup görev yaptıkları bölgede belirli bir yetkinliğe sahip oldukları sonucuna varmak mümkündür. Buna bağlı olarak, kralın soylu ailelerden seçildiği, başkomutan ve *eristav*ların da kral tarafından seçildikleri söylenebilir. Bu üst düzey yönetici sınıfın belirlenmesinde döngüsel bir süreklilik söz konusu olup krallığın alt kademesinde ise *asistaviler*, *atasistaviler* ve paralı profesyonel savaşçılar yer almıştır. Iberia'da idari yöneticilerin İran kökenli olması, krallığın yönetsel anlamda Pers yönetim organizasyonunu benimsediği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Iberialı yöneticilerin farkında oldukları en önemli şey, Kafkas geçitlerine sahip olmaları ve bu geçitlerin birçok siyasi güç tarafından ele geçirilmek istenmesidir. Iberia Krallığı yönetiminin genel olarak soylu ailelerin tekelinde olduğu, kraldan başlayarak *spaspet*, *eristav* ve diğer alt kademeli memurlukların görevlendirilmesiyle sürdürülmüş olduğu muhtemeldir.

Eski Çağ tarihi boyunca sahip olduğu coğrafi özelliklerden dolayı ekonomik olarak gelişmeyi başarmış olan Iberia Bölgesi, doğu ve batıdaki komşularından birçok noktada etkilendiği sonucuna varmak mümkündür. Siyasi alanda cazip bir bölge olarak görülen Iberia'da, birçok savaş, ayaklanma ve saldırı yapılmasına rağmen krallık yönetimi zarar görmeden uzun bir süre varlığını koruduğu görülmektedir. Iberia Krallığı, birçok olumsuz koşula rağmen büyük güçlere karşı dik durabilmiş bir siyasi yapı olma hüviyeti sergilemiştir.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author declares no conflict of interest.

Kaynakça

- Ammianus Marcellinus, *Res Gestae*, XXII. XXVII. XXX, (trans. John J. Rolfe), Vol. II, LOEB Classical Library.
- Appianus, *Romaika (Mithridateios)*. Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana.
- Appianus, *Romaika (Civil Wars)*, III. 27. 5, (trans. H. White). LOEB Classical Library.
- Arrianus, *Arriani Periplus Ponti Euxini (Arrianus'un Karadeniz Seyahati)*, (çev. M. Arslan, Odin Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Assatiani, N. – Janelidze, O. 2009, *History of Georgia, From Ancient Times to the Present Day*, Tbilisi.
- Baumer, C. 2021, *History of the Caucasus: At the Crossroads of Empires*, Great Britain.
- Bekirova, E. 2020, “Eskiçağ Kaynaklarında Geçen “Caspia Via” ve “Caspiae Portae” İbareleri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, VII/II, Yaz 2020, 1182-1194.
- Braund, D. 1994, *Georgia in Antiquity, A History of Colchis and Transcaucasian Iberia 550 BC- AD 562*, Oxford.
- Cassius Dio. *Romaika Historia*, Vol. V. – VII. (trans. E. Cary,), LOEB Classical Library.
- Coene, F. 2009, *The Caucasus, An Introduction*, London.
- Drinkwater, J. 2008, “Maximinus to Diocletian and the Crisis”, *The Crisis of Empire, A.D. 193-337* (ed. A. K. Bowman, P. Garnsey, A. Cameron), *The Cambridge Ancient History*, Second Edition, Vol. XII, 28-66.
- Gamkrelidze G. 2012, “About the Military Political Situation in Iberia- Colchis (Georgia) in the 4. cent BC- 2.cent. AD (written sources and archaeological evidence)”, *Researches in Iberia-Colchology (History and archaeology of Ancient Georgia)*, (ed. D. Braund), Georgian National Museum, 118-138.
- Gibbon, E. 1787, *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, Vol. 1-6.
- Historia Augusta, *Valeriani Duo. III.*, (trans. David Magie), LOEB Classical Library.
- Lordkipanidze, O. 2002, “Trade on the Black Sea. An Historic forerunner of the Great Silk Road”, *Actes du IXe Symposium de Vani*, Colchide 1999, 7-13.
- Mroveli, L. 2014, *Kartlis Tskhovreba, A History of Georgia*, Tbilisi.
- Obrusanszky, B. 2011, “The Northern Fortress and the Myth of Iron Gate”, *The Journal of Central Asian Studies*, 20/1, 111-116.
- Özgül, O. – Ceylan, N. 2017, “Eskiçağ'da Kafkasya Geçitleri (Daryal ve Derbent)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, IV/XIII, Aralık 2017, 24-62.
- Plinius, *Naturalis Historia*, II.- III. – IV. VI., (trans. Roderich König), Sammlung Tusculum.
- Polybios, *Historiae*, IV. -VIII., (ed. Theodorus Buettner-Wobst), Teubner.

Preud'homme N. J. 2018, "261 CE – Revolution in Caucasian Iberia", *Ivane Javakkishvili Tbilisi State University Faculty of Humanities, Institute of Georgian History, Proceedings*, XIV, 42-67.

Procopius, *Bellum Persicum, II. VIII.*, (trans. H. B. Dewing), LOEB Classical Library.

Ptolemaios, *Geographia*, (trans. /ed. E. L. Stevenson).

Rapp, S. H. Jr. 2014, *The Sasanian World through Georgian Eyes. Caucasian and the Iranian Commonwealth in Late Antique Georgian Literature*, New York: Routledge.

Rayfield, D. 2012, *Edge of the Empires. A History of Georgia*, London.

Salia, K. 1980, *History of the Georgian Nation*, Paris.

Schleicher, F. 2021, *Iberia Caucasia, Ein Kleinkönigreich im Spannungsfeld großer Imperien*, Stuttgart.

Strabon, *Geographika, XI.* (trans. H. L. Jones) LOEB Classical Library.

Tacitus, *Annales, IV., VI., XIV.* (ed. A. J. Woodman), Cambridge University Press.

Thomson, R. W. 1996, *Rewriting Caucasian History. The Medieval Armenian Adaptation of the Georgian Chronicles. The Original Georgian Texts and the Armenian Adaptation*, (trans. R. W. Thomson), Oxford.

Toumanoff, C. 1963, "Iberia between Chosroids and Bagratid Rule", *Georgetown*, 501-523.

Toumanoff, C. 1966, "Armenia and Georgia", *The Cambridge Medieval History*, IV. Chapter XIV, Byzantine Empire Part I, 593-637

Toumanoff, C. 1969, "Chronology of the Early Kings of Iberia", *Traditio*, 25, 1-33.

<https://parthiansources.com/texts/skz/skz-translation/>

Resimler

Res. 1: Toumanoff 1966, 593-637.

Res. 2: Schleicher, Abb. 14. Bori kasesi üzerindeki pitiaks yazıtı.

Res. 3: Schleicher, Abb. 21. Papag kasesi üzerindeki pitiaks yazıtı.